

БОЛАНИНГ ҲАР ТОМОНЛАМА РИВОЖЛАНИШИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

DOI: [https://doi.org/ 10.53885/edinres.2021.80.84.027](https://doi.org/10.53885/edinres.2021.80.84.027)

Мизамова Хулкар,

Мақтабгача таълим ташкилотлари директор
ва мутахассисларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини
ошириш институти “Мақтабгача ва муסיқий таълим” кафедраси
катта ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада муסיқий машғулотларни тўғри ташкил
этиш ҳамда болаларнинг алоҳида муסיқий эшитиш қобилиятларини
эрта аниқлаб ривожлантириш масалалари баён этилган.

Калит сўзлар: креатив, мақтабгача таълим, муסיқа раҳбари,
машғулот, методика, муסיқий тарбия, эстетик тарбия, муסיқий эшитиш
қобилияти.

ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В УСЛОВИЯХ ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА

Мизамова Хулкар,

старший преподаватель института переподготовки и повышения
квалификации руководителей и специалистов дошкольных
образовательных организаций

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы правильной
организации музыкальных занятий и раннего выявления и развития
специальных способностей музыкального слуха у детей.

Ключевые слова: творчество, дошкольное образование, музыкальный
руководитель, профессия, методика, музыкальное образование,
эстетическое воспитание, музыкальная аудитория.

QUESTIONS OF THE ORGANIZATION OF MUSIC EDUCATION IN THE CONDITIONS OF COMPREHENSIVE DEVELOPMENT OF THE CHILD

Mizamova Khulkar,

senior lecturer at the Institute of Retraining and Advanced Training of
Managers and specialists of Preschool educational organizations

Abstract: This article discusses the issues of proper organization of music
lessons and early detection and development of special abilities of musical

hearing in children. Key words: creativity, preschool education, music director, profession, methodology, music education, aesthetic education, music listeners.

Сўнги йилларда мамлакатимизда мактабгача таълим соҳасида мисли кўринмаган ўзгаришлар, дунё миқёсида эришилаётган ютуқларни эътироф этмасдан иложимиз йўқ. Соҳанинг ривожланишига оид амалга оширилаётган барча ислохотлар ёш авлоднинг нурли келажаги учун бугундан қўйилаётган мустахкам пойдевордир, деб атасак янглишмаймиз. Боланинг турли соҳалари бўйича ривожланиш дастлабки билим ва кўникмаларга эга бўлиши мактабгача таълим ташкилотининг асосий вазифаларидандир. Мактабгача таълим ва тарбиянинг асосий принципларида “Ҳар бир боланинг истеъдод нишонларини, иштиёқлари ва қобилиятларини ривожлантириш учун шарт-шароитлар тенглиги” белгилаб қўйилган.

Айнан ижодий ривожланиш соҳаси болани дунёга янгича кўз билан боқишга, атрофдаги оламни ёрқин рангларида кашф этишга, табиатнинг турли оҳанглари тинглашга ўргатади. Шунинг учун ҳам, ижодий ривожланиш соҳасини муסיқий чизгиларисиз тасаввур эта олмаймиз.

Бола муסיқа орқали ҳар томонлама узвийлик тамойиллари асосида ривожланади. Н.К. Крупская шахсни тарбиялашда санъатнинг аҳамиятини қуйидагича тавсифлайди: «Биз санъат орқали болага унинг фикрлари ва ҳис-туйғуларини янада аниқроқ англаши, аниқроқ ўйлаши ва чуқурроқ ҳис қилишига ёрдам беришимиз керак ...». Ушбу қоидаларга асосланиб, муסיқий таълим педагогикани ривожланиш контсепциясини белгилайди, дейишимиз мумкин.

Муסיқий тарбия - муסיқани бола шахсига турли йўналишларда етказиш орқали, уларнинг қизиқиши, эҳтиёжи, қобилиятларини юзага чиқариш ҳамда муסיқий-эстетик муносабатни шакллантиришдир. Бундай ҳолда, боланинг индивидуал хусусиятлари, ёш имкониятлари ҳисобга олинса, муסיқий фаолиятнинг турли йўналишларини муваффақиятли ўзлаштиради.

Муסיқий ривожланиш - бу боланинг фаол муסיқий фаолият жараёнида шаклланиши натижасидир. Ҳар бир боланинг индивидуал хусусиятлари инобатга олиб ёндашиш демакдир.

Боладаги ривожланиш соҳаларини тўхталиб ўтамиз:

- ҳиссий-эмоционал соҳасида - импульсив жавоблардан энг оддий муסיқий ходисаларга қадар аниқроқ ва хилма-хил ҳиссий реакцияларгача;

- сезиш, идрок этиш ва эшитиш соҳасида - муסיқий товушларнинг алоҳида фарқлашдан муסיқани яхлит, онгли ва фаол идрок этишгача, баландлик, ритм, тембр, динамикасини фарқлашгача;

-муносабатларнинг намоён бўлиши соҳасида - беқарор ҳаваскорликдан то барқарор қизиқишларга, эҳтиёжларга, муסיқий диднинг дастлабки кўринишларига қадар;

-фаолиятни амалга ошириш соҳасида - тақлид ҳаракатларидан тортиб, кўшиқ ва муסיқий-ритмик ҳаракатдаги мустақил ижодий намоёишларгача;

- муסיқий таълим ва тараққиёт педагогик жараёни тўғри ташкил этишни ва мақсадли тайёргарликни талаб қилади.

Муסיқий таълим бериш - бу педагогнинг муסיқий тажрибани тўплаш, бошланғич маълумот, билим ва кўникмаларни эгаллашга ёрдам берадиган таълим жараёни. Ўз навбатида, бола буни фаол равишда ўзлаштиради.

Психолог Л.С.Виготский айтганидек, “Таълим тараққиётдан «олдинда юриши» ва уни «тортиб олиши» керак. Муסיқий ривожланиш таълим ва тарбия жараёни билан узвий боғлиқдир. Боланинг ривожланиш даражаси муסיқа дарсларидаги хатти-ҳаракатлари, мустақил фаолиятдаги ижодий намоёишлари билан белгиланади. Агар бола ўз ташаббуси билан бажонидил кўшиқ айтса, рақсга тушса, муסיқа ижро этса ва уни аниқ ва тўғри бажарадиган бўлса, унда муסיқий ривожланишнинг етарлича юқори даражаси ҳақида гапиришимиз мумкин.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг ёш ҳусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, муסיқа санъатининг ўзига хослиги кўйидагича тавсифлаймиз:

1. Муסיқага муҳаббат ва қизиқишни тарбиялаш. Ушбу вазифа болага эшитган асарларининг мазмунини янада аниқроқ англаши учун ёрдам берадиган муסיқий сезгирликни, муסיқий эшитиш қобилиятини ривожлантириш орқали ҳал қилади. Муסיқанинг тарбиявий таъсирини амалга оширади.

2. Болаларнинг муסיқий таассуротларини бойитиш, уларни турли хил муסיқий асарлар билан таништириш.

3. Болаларни энг содда муסיқий тушунчалар билан таништириш, муסיқа тинглаш, кўшиқ куйлаш, муסיқий-ритмик ҳаракатлар, болалар муסיқий чолғуларида ижро этиш кўникмаларини ривожлантириш.

4. Муסיқий эшитиш қобилиятини, ритм туйғусини ривожлантириш, кўшиқ оҳанги ва ҳаракатларнинг ифодаланишини шакллантириш.

5. Муסיқий асарларнинг соддалиги, табиийлиги ва ифодалилигига эришиб, дастлабки кўшиқ куйлаш ва ҳаракат малакаларини ўргатиш.

7. Болалар учун мавжуд бўлган муסיқий фаолиятнинг барча турларида ижодий фаолиятни ривожлантириш: ўйинларда ва жамоавий рақсларда характерли образларни узатиш; ўрганилган рақс ҳаракатларидан янги, мустақил равишда топилган уйғунлашувдан фойдаланиш; кичик

қўшиқларни импровизация қилиш, қўшиқ куйлаш. Мустақиллик, ташаббускорлик ва ўрганилган репертуарни кундалик ҳаётда қўллаш, мусиқа чолғуларида мусиқа ижро этиш, қўшиқ куйлаш ва рақсга тушиш истаги шаклланади.

Болани мусиқий тарбиялаш вазифалари мактабгача ёшдаги барча болаларга тааллуқлидир. Ҳар бир ёш босқичида улар ўзгаради ва мураккаблашади.

Бола шахсининг эстетик ва ахлоқий меъёрлар асосида камол топиши учун ҳам ақлий, ҳам жисмоний ривожланишининг уйғунлиги зарурий шарт ҳисобланади. Ушбу юксак мақсадга эришишда асосан болаларга мусиқий таълимни тўғри ташкил этиш ёрдам беради.

Мусиқа эса эстетик тарбиянинг энг ёрқин воситаларидан биридир. Ушбу муҳим вазифани бажариши учун болада умумий мусиқий қобилиятни ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Болада шаклланиши керак бўлган умумий мусиқий қобилиятнинг асосий хусусиятлари қандай?

Мусиқий қобилиятнинг биринчи аломати - бу мусиқий асарнинг характерини, кайфиятини ҳис қилиш, тинглаган оҳанг ва мусиқий асарга нисбатан ҳиссий муносабат кўрсатиш ва мусиқий образни англаш қобилиятидир.

Мусиқа беғубор, кичик қалб эгаси бўлган болажонларни ҳаяжонга солади, вужудида ўзгача туйғулар уйғотади. Унга нотаниш бўлган ҳаёт ҳодисалари билан таништиради. Мусиқа орқали бажариладиган ритмик ҳаракатларнинг болажонларга олам-олам қувонч бағишлайди, касал қўғирчоқ ҳақидаги ўйин-қўшиқ эса, аксинча, уни хафа қилади. Бу шуни англатадики, бола инсоннинг руҳий ҳолатига таъсир этадиган қўшиқ ёки кўйнинг кайфиятини ҳис қила олади.

Мусиқий қобилиятни аниқлашнинг иккинчи белгиси - бу жонли ва тушунарли мусиқий оҳанглари тинглаш, таққослаш, баҳолаш қобилиятидир. Бу эса маълум бир ифода воситаларига йўналтирилган мусиқий-эшитиш маданиятини шаклланишига замин бўлади.

Масалан, болалар мусиқий товушларнинг энг оддий хусусиятларини (пианино ва скрипканинг баландлиги ва пастлиги, тембр овози ва бошқалар) таққослайдилар, мусиқа асарининг энг содда тузилишини (қўшиқ ва хор) асарнинг қисмларга ажратадилар. Болалар катта иштиёқ билан мусиқаларни тинглайдилар ва ижро этадилар. Шу зайилда уларнинг сеvimли асарларнинг захираси тўпланиб боради ва мусиқий диднинг дастлабки куртаклари намоён бўла бошлайди.

Мусиқий қобилиятнинг учинчи белгиси - мусиқага ижодий муносабатнинг намоён бўлишида акс этади. Бола мусиқани тинглаб, бадий ижодини қўшиқ, ўйин, рақс орқали етказади. Турли ёшдаги ҳар

бир бола ўзига хос тарзда ижод намуналарни намоёниш этади. Муסיқий қобилиятга эга болалар энг оддий куйларни импровизация қила оладилар.

Боланинг умумий муסיқий қобилиятини ривожлантириш уларнинг муסיқага нисбатан ҳиссий муносабати ва муסיқий эшитиш қобилиятини ўстиришга, шу билан бирга, ижодий тасаввурини шакллантиришга ҳизмат қилади.

МТТ да муסיқа машғулоти мактабгача ёшдаги боланинг ҳуқ-атворининг ижобий шаклланишига таъсир қилади. Фаолият турларининг (қўшиқ куйлаш, муסיқа тинглаш, болалар муסיқа чолғуларига жўр бўлиш, муסיқий-ритмик ҳаракатлар) бажариши, диққатни, ақлни, болалардан иродавий ҳаракатларининг жадаллашишида намоён бўлади. Яъни қўшиқни ижро этишдан бошлаш ва ўз вақтида тугатиш; рақсларда, ўйинларда ҳаракат қила олиш; муסיқага бўйсунуш, тезроқ югуриш ва кимнидир қувиб ўтиш истагидан воз кечиш, жамоавий муҳитдан ажралмасликка ўрганади. Масалан, қўшиқ куйлаганда бола импровизация қилади ва ўзига хос оҳанг яратади, сўнг мана шу ўз талқинидаги оҳангни қўшиқ интонацияларга мувофиқлигини топишга ҳаракат қилади.

Муסיқий-ритмик ҳаракатлар фаолиятида эса болалар катта завқ билан қўшиқ куйлаш ва рақс ҳаракатларини бирлаштирадилар. Рақс элементлари, фолкълор рақси болаларнинг ҳаёт чизгиларини ҳаракатларда тасвирлашга ёрдам берса, пантомима ва айниқса, муסיқий ўйинларни саҳналаштириш, тақлидий ҳаракатлар, юз ифодалари, сўзлар ёрдамида характерини тавсифлашга ундайди. Шу билан бирга, ушбу жараёнда маълум бир кетма-кетлик кузатилади: болалар муסיқа тинглайдилар, мавзуни муҳокама қиладилар, ролларни тайинлайдилар ва кейин ижро этадилар. Ҳар бир босқичда одамни ўйлашга, хаёл қилишга ва яратишга мажбур қиладиган янги вазифалар пайдо бўлади. Буларнинг барчаси боланинг иродасини тарбиялашга ҳизмат қилади.

Шундай қилиб, муסיқий фаолият келажагимиз бўлган ёш авлодни маданиятли қилиб тарбиялаш билан бир қаторда, бола шахсининг ахлоқий фазилатларини шакллантириш учун зарур шарт-шароитларни яратади.

Муסיқани физик ҳодиса сифатида ўзганадиган бўлсак, эшитиш рецепторлари томонидан қабул қилинадиган муסיқа, бутун инсон танасининг умумий ҳолатига таъсир қилади, қон айланишининг ўзгариши, нафас олиш билан боғлиқ реакцияларни келтириб чиқаради.

В.М.Бехтерев ушбу ҳусусиятни таъкидлаб, шундай деб ёзади: “Агар инсон организмга таъсир механизмлари ўрнатилган бўлса, муסיқанинг таъсири остида инсон руҳиятида ҳис-ҳаяжонни келтириб

чиқариши ёки сусайтириши мумкинлигини исботлайди. Мажор ва минора тарозиларининг тана ҳолатига таъсирини ўрганган П.Н.Анохин эса, мусиқанинг мелодик, ритмик ва бошқа таркибий қисмларидан моҳирона фойдаланиш одамга иш ва дам олиш пайтида ёрдам беради, деган хулосага келади.

Мусиқий идрок этишнинг физиологик хусусиятлари тўғрисидаги кўплаб илмий маълумотлар тасқидланган.

Куйлаш жараёни вокал аппаратини ривожлантиради, овоз кордларини мустаҳкамлайди, шу билан бирга, болада энди шаклланаётган нутқини яхшилади. Баъзан эса мутахассислар боланинг нутқдаги айрим нуқсонларни даволаш учун кўшиқ куйлашдан фойдаланадилар. Бу эса вокал-эшитиш координациясини ривожлантиришга ёрдам беради. Болаларнинг тўғри куйлаш ҳолатини шаклланиши эса, уларнинг нафас олиш билан боғлиқ муаммоларини тартибга солади.

Мусиқа ва ҳаракат ўртасидаги муносабатларга асосланган ритмик машғулотлар, боланинг жисмоний ва руҳий ҳолатини яхшилашга хизмат қилиш билан бир қаторда, физик томондан қаралганда, ҳаракатларни мувофиқлаштириш, юришнинг равшанлиги ва югуриш қулайлигини ривожлантиради.

Мусиқа машғулотлари бола шахсиятининг умумий ривожланишига катта ҳисса кўшади. Тарбиянинг барча жиҳатлари ўртасидаги муносабатлар мусиқий фаолиятнинг ҳар хил турлари ва шакллари жараёнида ривожланади. Ҳиссий таъсирчанлик ва мусиқий эшитиш қобилияти болаларга яхши ҳис-туйғуларга ва ишларга жавоб берадиган шаклларда ақлий фаолиятни фаоллаштиришга ёрдам беради ва ҳаракатларини доимий равишда яхшилаш натижасида, мактабгача ёшдаги болаларни жисмонан ривожлантиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги Қонуни. Т-2019 й.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги ПҚ-2707-сон “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори

3. Ветлугина Н.А. “Методика музыкального воспитания в детском саду» Москва. 1982.

4. Қодирова Д. “Ўзбек миллий мусиқасининг эстетик хусусиятлари” Т-2010

5. Соипова Д. “Мусиқа ўқитиш назарияси ва методикаси” Т-2009